

16-17 жовтня 2012 року в Національному науковому центрі „Інститут аграрної економіки” відбулися Чотирнадцяті річні збори Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, присвячені розгляду проблеми „Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року” У роботі Зборів взяли участь члени Конгресу, представники органів законодавчої та виконавчої влади, керівники наукових установ і вищих навчальних закладів, фахівці сільськогосподарських виробничих і переробних формувань, всього – 220 осіб.

На засідання Конгресу прибули зарубіжні гості: *ГУСАКОВ Володимир Григорович*, заступник голови Президії Національної академії наук Білорусі, доктор економічних наук, професор, академік НАН Білорусі, *ШПАК Олександр Петрович*, заступник директора Інституту системних досліджень в АПК НАН Білорусі, доктор економічних наук, професор, *КРЕСНІКОВА Надія Іванівна*, керівник відділу земельних відносин Всеросійського інституту аграрних проблем та інформатики імені О.О. Ніконова, доктор економічних наук, *ДОГА Валерій Семенович*, консультант Інституту економіки, фінансів і статистики, доктор економічних наук, професор (Молдова), *ПАРМАКЛІ Дмитро Михайлович*, доктор економічних наук, професор, Кагульський державний університет (Молдова), *Уільям Х. МЕЙЕРС*, директор міжнародних сільськогосподарських програм, професор аграрної прикладної економіки FAPRI при Університеті штату Міссурі, *Елізабет ВЕБЕР*, заступник керівника відділу розвитку програм підтримки споживання Служби продовольства та споживання Міністерства сільського господарства США.

Збори відкрив *САБЛУК Петро Трохимович*, президент Конгресу, доктор економічних наук, професор, академік НААН, Герой України.

З доповіддю виступив: *ПЕТРИЧЕНКО Василь Флорович*, в.о. президента Національної академії аграрних наук України, доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН.

Нижче публікуємо виклад доповіді.

В.Ф. ПЕТРИЧЕНКО, доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України, в.о. президента Національної академії аграрних наук України

Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року

Конгрес вчених економістів-аграрників є важливим надбанням Національної академії аграрних наук і вищих навчальних закладів аграрної освіти України. Науковий потенці-

ал Конгресу вражає – це 250 докторів наук, професорів, академіків і членів-кореспондентів НААН та НАН України.

Існування такого потужного наукового потенціалу дає можливість Національній академії аграрних наук України, ННЦ «Інститут аграрної економіки» пропонувати, обговорювати й апробувати прогресивні ідеї наукового забезпечення розвитку базових галузей вітчизняного агропромислового комплексу.

Однією з таких є розробка Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Особливістю її є спрямованість на прискорений розвиток АПК України, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва та забезпечення продовольчої безпеки держави. У ній враховано стратегічні положення ба-

зових програмних документів соціально-економічного розвитку країни, зокрема Програми економічних реформ Президента України В.Ф. Януковича «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

Стратегія передбачає визначення кількісних і якісних параметрів розвитку аграрної галузі на перспективу. Її науково-методичною базою є класичні економічні теорії, результати економічних досліджень і Концепція сталого розвитку АПК, що забезпечує єдність та збалансованість економічних, соціальних і екологічних параметрів сучасного аграрного виробництва.

Реалізація Стратегії дозволить сформува-ти в Україні не тільки багатоукладне сільське господарство з конкурентоспроможною продукцією, але і заможний середній клас селян через розвиток кооперації, малого та середнього бізнесу.

Національна академія аграрних наук України виступила одним з ініціаторів процесу реформування аграрного сектору економіки та взяла на себе відповідальність щодо наукового забезпечення основних напрямів реалізації Національного плану дій Програми економічних реформ на 2010–2014 роки. В основі цієї Програми є: завершення земельної реформи; створення дієвої системи фінансово-кредитного забезпечення; розвиток економіки базових галузей сільського господарства та їх технічного переоснащення; розвиток інфраструктури АПК і зовнішньоекономічної діяльності; сталий розвиток сільських територій.

Впровадження Стратегії передбачає поетапну розробку Державної цільової програми, законопроектів та інших нормативно-правових актів; галузевих програм і завершується впровадженням у виробництво інноваційних технологій.

Лише за останні два роки на виконання Програми економічних реформ а, відтак і Стратегії, що обговорюється нині Академією, запропоновано майже 20 проектів Законів України. Вагомий внесок зроблено Відділенням аграрної економіки і продовольства НААН.

За участю науковців системи НААН, завдяки їхній результативній і плідній праці у

створенні нормативно-правового забезпечення та наукового супроводження аграрної реформи в державі, розроблено і Стратегію зміни до Державної цільової програми розвитку українського села до 2015 року, економічно обґрунтовано 17 галузевих програм.

Розроблення одного із базових **Законів України «Про сільське господарство»** мотивовано потребою мати рамковий нормативний документ із регулювання параметрів виробництва сільськогосподарської продукції за обсягами та з урахуванням специфіки регіонів.

Законопроект передбачається введення обов'язкових для виконання виробничих стандартів сільськогосподарської діяльності та відповідальності виробників продукції за їх недотримання (програм і паспортів).

При розробці вказаних документів на всіх рівнях співпрацюють галузеві органи державного управління, науково-дослідні установи системи НААН та професійні об'єднання виробників. Тому за участі науки розробляється і законопроект «Про професійні об'єднання в АПК».

Пропонується запровадити і систему відповідальності аграрного бізнесу за дотримання виробничих стандартів:

- попередження;
- штрафи;
- зняття з системи пільгового оподаткування;
- позбавлення права займатись аграрним бізнесом.

Слід наголосити, що розвиток аграрного виробництва безперспективний без розвитку сільських територій. Тому в рамках реалізації Стратегії доцільно запровадити і систему коригування податкових пільг, бюджетної підтримки, що можливо лише за умови, що аграрний бізнес буде соціально спрямованим. Останнє передбачає працевлаштування у сільському бізнесі місцевого населення; розвиток внутрішньогосподарської кооперації; участь в утриманні соціальної сфери, посилене формування бюджетів сільських рад (сьогодні частина податків від аграрних підприємств у дуже малих сільських бюджетах не перевищує 10%). Доречно буде і на найближчі роки частину підвищеної орендної плати направляти саме до бюджету сільських рад.

Наукою визначено і один із головних факторів стримування сільського розвитку – дефіцит фінансових ресурсів. Загальна потреба як обігових коштів, так і коштів для капітальних інвестицій нині становить 204,5 млрд грн, у тому числі: в рослинництві – 122,2, тваринництві – 82,3 млрд грн.

Вирішення цієї проблеми наука вбачає як у найшвидшому доопрацюванні та прийнятті Законів України: «Про ринок земель», «Про оцінку земель», «Про ґрунти та їх родючість» та створення Державного земельного банку.

Головна мета земельної реформи вбачається не в купівлі-продажу землі, а у її введенні до економічного обігу, і, в першу чергу, через заставу прав на оренду землі, для залучення в галузь кредитів та інвестицій.

Як переконує світова практика, іпотечне кредитування є досить поширеним інструментом кредитування нагальних потреб економіки. Зокрема, за даними Світового банку частка іпотечних кредитів у провідних зарубіжних країнах становить близько 70% загальних обсягів кредитування.

Запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення відкриває для аграрного сектору економіки нові можливості. За експертною оцінкою фахівців ННЦ „Інститут аграрної економіки” лише на першому етапі запровадження іпотечного кредитування, вартість нового продукту кредитного забезпечення може досягти 116 млрд грн.

Включення землі в економічний обіг, як факту поліпшення фінансового забезпечення, є найбільш важливим для малого та середнього бізнесу на селі.

Реалізація Стратегії неможлива без створення дієвої системи кредитного забезпечення аграрного бізнесу за ставкою менше 10% річних через заставу землі та прав її оренди в Державному земельному банку.

З приводу прийняття зазначених вище рамкових Законів України у суспільстві виникла дискусія, але це є принципова позиція наших учених, яка пов'язана з прийняттям чітких законодавчих і нормативно-правових «правил гри» для реалізації стратегії розвитку сільського господарства. Це відкриває

дорогу до реалізації Стратегії та через відповідні національні та галузеві програми, що вже напрацьовані Міністерством аграрної політики та продовольства України і Національною академією аграрних наук України та реалізуються на практиці.

Із національних проектів і галузевих програм розроблено такі: Зерно України – 2015, Олійні культури – 2015, Відроджене скотарство, Цукрові буряки – 2015, Овочі України, у процесі розробки: Садівництво України, Виноградарство, Картопля України.

При розробці базової програми «Зерно України – 2015» враховано, що в Державній цільовій програмі розвитку українського села на 2015 р. було обґрунтовано показник виробництва зерна в 2012 р. – 45 млн т. Розрахунки показали, що в нинішньому, надзвичайно складному році, отримано близький до розрахунку показник. Але ж у минулому, більш сприятливому за кліматичними умовами, році було вироблено 56,7 млн т зерна і втрачено у процесі збирання урожаю близько 5 млн т.

Як свідчать розрахунки Інституту сільськогосподарства степової зони, Інституту землеробства Україна за сприятливих природно-кліматичних умов може забезпечити виробництво 71–75 млн т зерна вже у 2015 р.

Відтак у Стратегії зерновиробництво має бути ключовим. Воно визначатиме не тільки добробут селян, але і важливу місію України у світі. Відомо, що виробництво зерна на 1 душу населення повинно становитиме не менше 0,5 т. Тому для 7 млрд населення нашої Планети – це 3,5 млрд т зерна, а у світі виробляється лише 2,4 млрд т. Тобто нині у світі існує стійкий дефіцит понад 1 млрд т зерна щороку.

Ситуація погіршується тим, що в останні роки ціни на продовольство, за даними ООН, щороку зростають у середньому на 20%, тому в бідних країнах населення витрачає від 50–80% сімейного бюджету на харчування.

Для потреб сільського господарства людство вже освоїло понад 30% суходолу, тому основним фактором нарощування виробництва залишається підвищення продуктивності.

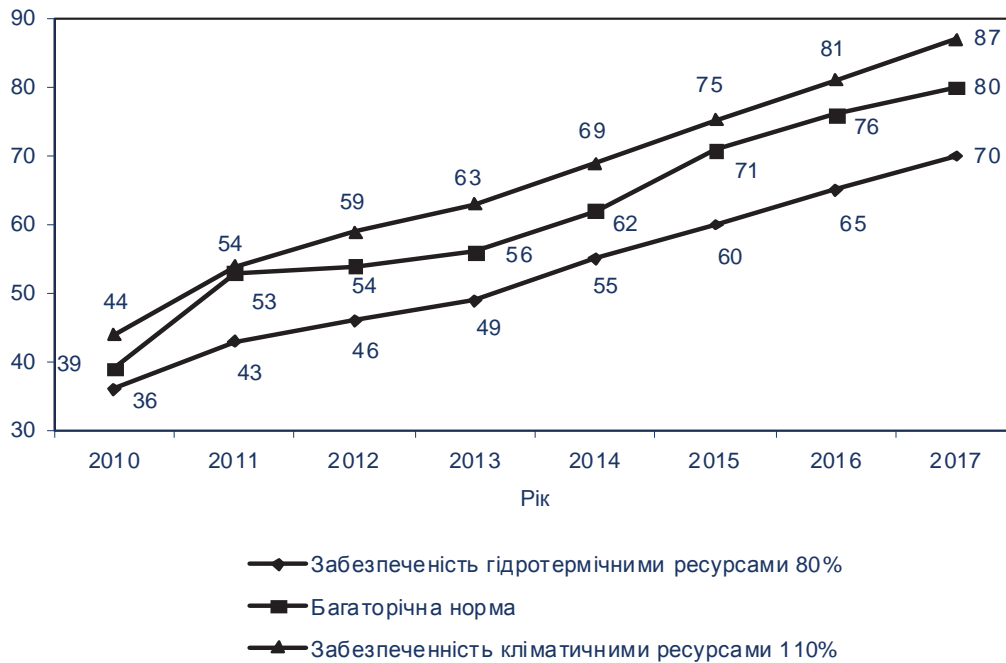

Рис. 1. Прогнозоване виробництво зерна в Україні, млн т

Аналіз показує, що світове виробництво зерна має менші темпи зростання ніж чисельності населення Планети. За останні 20 років виробництво зерна зросло лише на 24%, водночас населення світу збільшилося майже на третину, а в країнах Африки до – 60%.

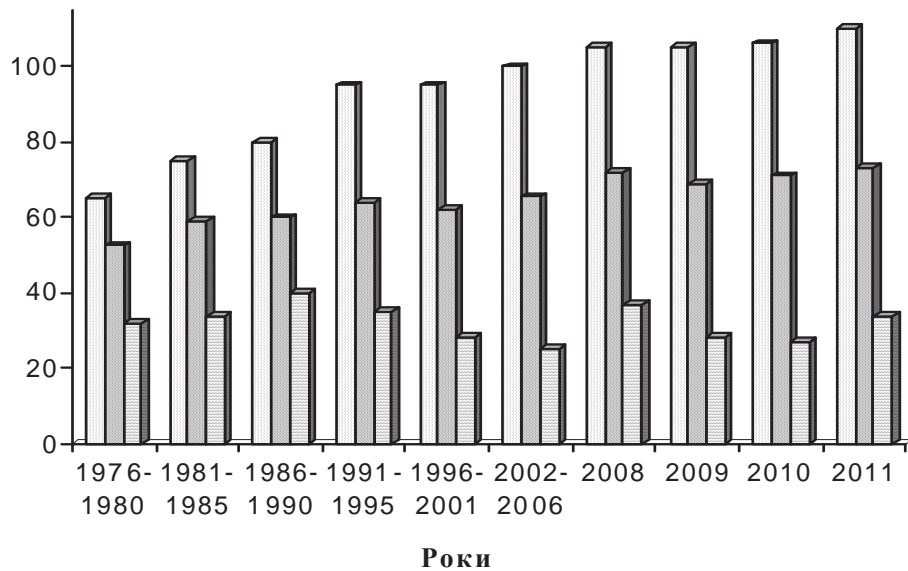
Отже, світ постав перед глобальною продовольчою проблемою. Вирішуючи цю проблему, Україна матиме об'єктивне джерело фінансування з експорту як для розвитку аграрного виробництва, так і соціальної сфери села.

Реальність програми «Зерно України – 2015» базується на фундаментальних і прикладних наукових розробках Академії. Подальший розвиток галузі вимагає детальної й об'єктивної економічної оцінки, перегляду ряду позицій щодо техніко-технологічних, організаційно-економічних та ринкових умов функціонування АПК.

За останні 20 років ученими-селекціонерами створено сорти і гібриди зернових культур із продуктивністю на рівні кращих світових досягнень. Збільшення валових обсягів виробництва зерна передбачено за рахунок використання потенціалу вітчизняних сортів і гібридів. На даний час рівень їх урожайності при застосуванні інно-

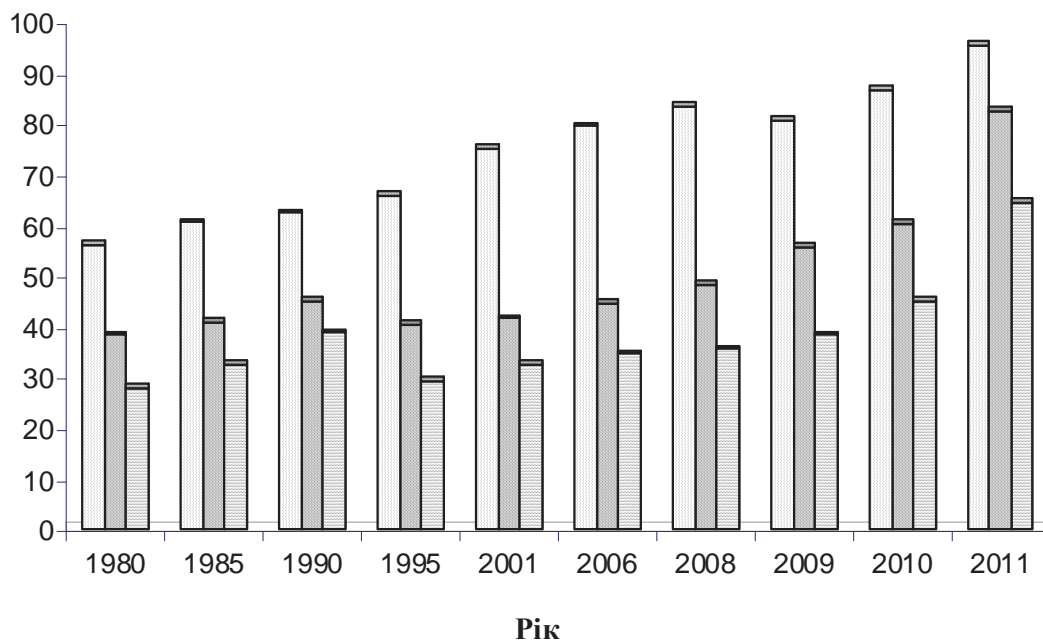
ваційних технологій становить: озимої пшениці – 7,5-9,5 т/га, кукурудзи – 9,0-13,0 т/га, сої – 3,8-4,6 т/га. Водночас потенційна урожайність сортів і гібридів зернових культур та фактична урожайність у товарних агроформуваннях різняться в 2,5–3 рази. Співвідношення потенційної і фактичної урожайності озимої пшениці в агроформуваннях за 1976-2011 рр. наведено на рис. 2. Аналогічно такі співвідношення подано і по кукурудзі (рис. 3), де різниця між потенційною та фактичною врожайністю набагато менша. Значне зростання врожайності зерна досягнуто по кукурудзі, що робить її провідною культурою землеробства України.

В основі інтенсифікації розвитку зернового господарства та збільшення обсягів виробництва зерна, передбачених Програмою, лежить підвищення урожайності зернових культур шляхом оптимізації структури посівних площ і дотримання принципу змінності сівозмін, застосування мінімальних і нульових систем обробки ґрунту, поліпшення умов мінерального живлення рослин, освоєння інтегрованих систем їх захисту, повніше використання досягнень селекції і насінництва, підвищення якості зерна та розвиток інфраструктури ринку.

□ потенційна ■ на сортодільницях ▨ у товарних господарствах

Рис. 2. Реалізація потенційної урожайності озимої пшениці, ц/га

□ потенційна ■ на сортодільницях ▨ у товарних господарствах

Рис. 3. Реалізація потенційної урожайності кукурудзи, ц/га

Вчені Академії запропонували науково обгрунтовану структуру площ посіву зернових культур в Україні, і вже у 2011 році розширення площ посіву кукурудзи від 2,5 до 3,6 млн га дало можливість довести виробництво її зерна до 22,8 млн т, або до 40,2% у структурі валового збору зерна. До 2015 року намічено збільшити посіви кукурудзи до 5 млн га, а частку цієї культури у валовому

зборі зерна – до 42,1%. Площі посівів кукурудзи буде розширено за рахунок оптимізації площ посіву озимих культур після непарових попередників, площа пересіву яких за останні 20 років становить 18%, або близько 1,5 млн га. Зміни у структурі посівних площ у 2015 році порівняно з 2010 роком показано на рис. 4.

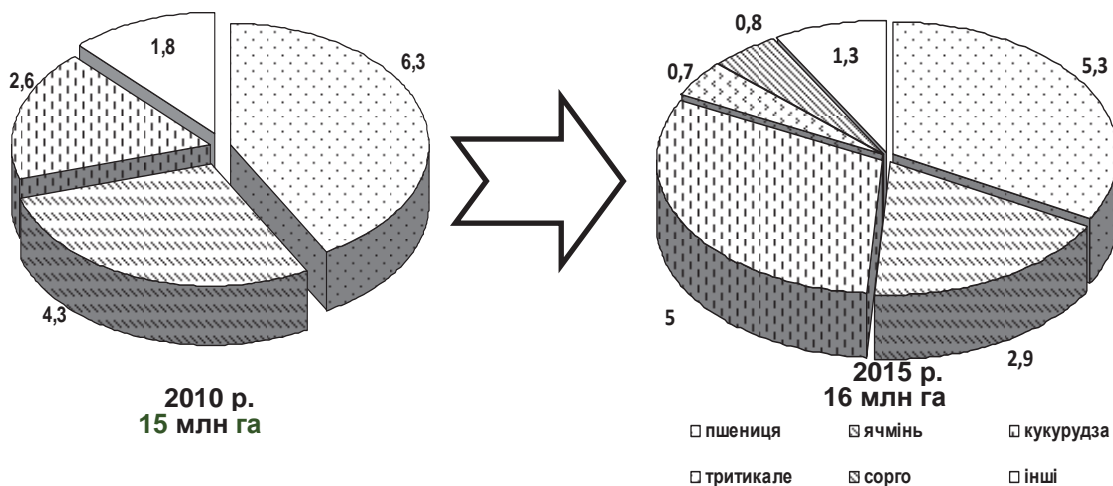

Рис. 4. Структура посівних площ під зернові культури, млн га

В умовах інтенсифікації виробництва є всі підстави змінити пріоритети у вирощуванні зернових культур. На перше місце виходить кукурудза, друге – пшениця, третє – соя, четверте – ячмінь. Проте для впровадження новітніх інноваційних технологій вирощування зерна потрібні значні обігові кошти, яких, на жаль, не вистачає.

Стан і перспективи фінансування нових технологій показано на рис. 5. Тому запровадження іпотечного кредитування під заставу землі та прав на користування нею, залучення потенційних інвесторів у зерновиробництво України є нагальною проблемою, яку потрібно вирішувати як науці, так і органам державного управління та сільськогосподарським товаровиробникам.

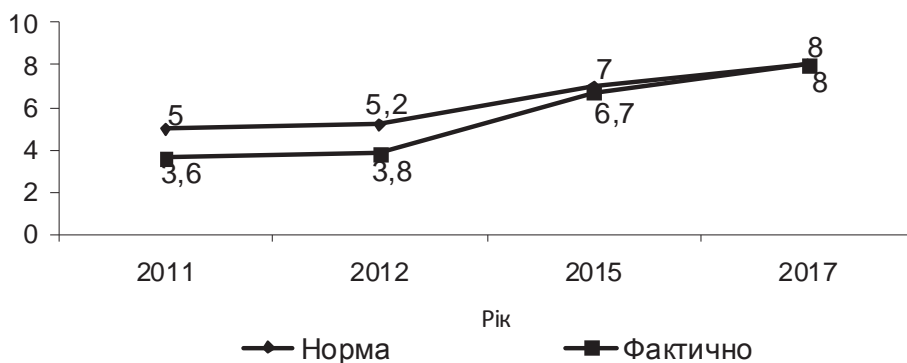

Рис. 5. Рівень фінансування технологій, тис. грн/га

З іншого боку, особливу увагу вчені мають зосередити на модернізації експортної інфраструктури. Вже сьогодні слід базуватися не тільки на балансі зерна, а й на балансі насіння сипучих культур (разом із зерном розглядати питання зберігання й експорту насіння соняшнику, ріпаку, сої). Такий баланс краще націлює на вирішення проблеми переробки, зберігання та експорту.

В першу чергу вітчизняне зерновиробництво має освоїти нову науково обґрунтовану логістику зернового ринку, за якою зерновиробництво в Україні ділиться на дві умовні зони: експортну – це регіони, наближені до портових елеваторів, на території якої в

основному будуть зосереджені стратегічні резерви; зона внутрішнього споживання – у цих регіонах доцільніше споживати зерно для тваринництва й переробки. Нова логістика дасть змогу щороку збільшувати доходи аграріїв до 3 млрд грн лише за рахунок економії коштів на перевезеннях.

Планується модернізувати вітчизняну систему переробки, зберігання та транспортування зерна. Забезпечити можливість зберегти 70 млн т зерна і більше в часі для продажу за найвигіднішими цінами на світових ринках. Для цього Україна в найближчі роки має розробити та реалізувати Програму будови лінійних елеваторів потужністю 10

млн т та портових – 9 млн т, що потребує 37 млрд грн державних і приватних інвестицій та залучення до цієї Програми коштів ООН.

Важливою складовою має стати розбудова науково-світоглядного простору пропонованих Україною заходів. Втілюючи новітню парадигму економічного мислення та господарювання, наша країна має посилити її науково-теоретичний базис та інформувати про це свою націю й народи інших країн світу.

Сама Програма, її наукове забезпечення неодноразово обговорювалися на засіданнях учених рад установ Академії, Науково-технічній раді Міністерства, загальних зборах Академії. Останній приклад – проведення у червні поточного року науково-практичної конференції «Наукове обґрунтування стратегії зерновиробництва в Україні» на базі ННЦ «Інститут землеробства НААН».

Україна – визнаний у світі лідер з виробництва та експорту зерна. Основою цього успіху

поки що є лише бізнесова складова. За новою Стратегією вітчизняне зерновиробництво має мати набагато ширший потенціал у вирішенні національних і глобальних проблем.

Реалізація зернових амбіцій України, що відображено у Стратегії, забезпечить новий якісний рівень вітчизняного аграрного виробництва і забезпечить нові глобальні ініціативи, зокрема:

прийняття Концепції формування світового резерву зерна та визначення місця і квот у ньому України. Україна спроможна щорічно формувати квоту світового резерву зерна ООН у 10 млн т і більше й не тільки зберігати таке зерно, але і за розпорядженнями доставляти його за призначенням;

наша країна здатна винести на міжнародний рівень ідею і механізм зернового урегулювання економіко-фінансових катаклізмів, продовольчих, екологічних та енергетичних проблем глобального світу.
